

Versterking van de Franse cassatierechtspraak

Vergelijking met Nederland

Maarten Feteris, datum 05-02-2018

Datum

05-02-2018

AuteurMaarten Feteris^[1]**Folio weergave**[Download gedrukte versie \(PDF\)](#)**Vakgebied(en)**

Rechtswetenschap / Rechtsvergelijking

Staatsrecht / Rechtspraak

Frankrijk heeft een lange traditie van cassatierechtspraak, langer dan enig ander land, en verandering van zo'n lange traditie is niet zo gemakkelijk. De procedure voor de Franse Cour de Cassation is ook inspiratiebron geweest voor onze cassatieprocedure. In Nederland hebben we de afgelopen decennia al wel de nodige ontwikkelingen gehad: arresten worden uitgebreider gemotiveerd en er wordt meer nadruk gelegd op rechtsvorming. Daarmee gaat gepaard dat de Hoge Raad minder tijd besteedt aan de afdoening van ongegronde beroepen die niet van belang zijn voor de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling. Een vergelijkbare ontwikkeling doet zich nu voor bij het Franse Hof van Cassatie. Dat wil moderniserings doorvoeren om zijn gezag en maatschappelijke betekenis te versterken. De Commission de réflexion sur la réforme de la Cour de Cassation heeft voorjaar 2017 rapport uitgebracht. Enkele onderwerpen daaruit die voor Nederland het meest interessant zijn worden uitgelicht.

1. Inleiding

Deze bijdrage is gewijd aan recente ontwikkelingen rond de cassatieprocedure in Frankrijk. Het kan voor ons in Nederland ook de moeite waard zijn om daarvan kennis te nemen, al is het maar omdat de wortels van de Nederlandse cassatierechtspraak in Frankrijk zijn gelegen. De procedure voor de Franse Cour de Cassation is immers inspiratiebron geweest voor onze cassatieprocedure. Dat Hof is zelfs gedurende een paar jaar ook de hoogste rechter geweest voor Nederlandse zaken. Bij decreet van 18 oktober 1810 zijn verschillende Franse procesrechtelijke instituten in Nederland ingevoerd, waaronder het daar al langer bestaande beroep in cassatie.^[2] Dat heeft geduurd tot aan de onafhankelijkheid van Nederland in 1813, en is toen ook meteen afgeschaft.^[3]

Dat daarna opnieuw in ons land cassatierechtspraak naar Frans model is ingevoerd, hebben we in belangrijke mate te danken aan Belgische invloed. Ons land werd in 1815 verenigd met België. Op de wetgeving rond de procedure voor de Hoge Raad is daarna belangrijke invloed uitgeoefend door Belgische deskundigen. Zo werd de bevoegdheid om te casseren in de Grondwet van 1815 op voorstel van Belgische leden van de Staatscommissie uitgebreid tot alle gevallen waarin sprake is van schending van de wet.^[4] Daarmee kwam men terug van de aanvankelijk voorgenomen beperking tot gevallen waarin sprake is van vormverzuimen. Minister van Maanen van Justitie was daarentegen een principieel tegenstander van cassatie wegens schending van de wet,^[5] maar hij heeft zijn mening in deze kwestie niet kunnen doorzetten. Bij de voorbereiding van de wetboeken waarin de taak van de Hoge Raad nader zou worden uitgewerkt, is vooral van Belgische zijde gewezen op het belang van cassatie wegens schending van ieder soort wettelijke regel, dus ook materieelrechtelijke wetgeving. Daarin zagen de Belgische deskundigen een middel om een uniforme toepassing van de wet in alle delen van het Rijk te verzekeren.^[6] Gendebien, lid van de Grondwetscommissie, betoogde dat toezicht van het hooggerechtshof met betrekking tot het positieve recht, in tegenstelling tot toezicht op de naleving van formaliteiten, het belangrijkste is voor de ingezetenen en hun rechten.^[7] En zo is het gekomen en gebleven.

2. Hervorming van de Franse cassatieprocedure, algemeen

Ik keer terug naar onze Franse wortels. Frankrijk heeft een lange traditie van cassatierechtspraak, langer dan enig ander land.^[8] Verandering van zulke tradities is niet zo gemakkelijk. In Nederland hebben we de afgelopen decennia al wel de nodige ontwikkelingen gehad: geleidelijk aan kwam er een uitgebreidere motivering van arresten en werd er meer nadruk

gelegd op rechtsvorming. Daarmee gaat gepaard dat de Hoge Raad minder tijd besteedt aan de afdoening van ongegronde beroepen die niet van belang zijn voor de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling.^[9] Een mijlpaal in dat verband was het rapport Versterking van de cassatierechtspraak van de Commissie Hammerstein uit 2008.^[10] Dat rapport heeft geleid tot een aantal wetwijzigingen, die een belangrijke invloed hebben gehad op de werkwijze van de Hoge Raad.^[11] Interessant is dat een vergelijkbare ontwikkeling zich nu voordoet bij het Franse Hof van Cassatie. Dat hof wil moderniseren om zijn gezag en maatschappelijke betekenis te versterken. De huidige president Bertrand Louvel heeft niet lang na zijn aantreden in 2014 een commissie in het leven geroepen die hiernaar uitgebreid onderzoek moest doen en tot aanbevelingen voor wijzigingen van wetgeving en praktijk moest komen. Deze commissie heet officieel de Commission de réflexion sur la réforme de la Cour de Cassation. Voorjaar 2017 is zij met haar rapport gekomen (hierna: het Rapport).^[12] Het is een lijvig en diepgaand rapport geworden van 364 pagina's inclusief bijlagen. Voor degenen die geïnteresseerd zijn in cassatierechtspraak en het Frans beheersen, is het buitengewoon boeiende leetuur. Er worden diverse onderwerpen in behandeld. Daarvan zal ik er enkele uitlichten die voor Nederland denk ik het meest interessant zijn.

3. Zaakstroombifferentiatie

Een belangrijk punt in het Rapport is samen te vatten onder de titel zaakstroombifferentiatie. Een dergelijke differentiatie kennen we al bij de Nederlandse Hoge Raad, het meest geprononceerd in strafzaken. Zo bestaat er een aparte zaakstroom voor kennelijk ongegronde cassatieberoepen en cassatieberoepen waarbij de indiener kennelijk onvoldoende belang heeft: deze beroepen worden vereenvoudigd en versneld afgedaan op grond van art. 80a RO. Ook kent de Hoge Raad een aparte zaakstroom voor de beantwoording van prejudiciële vragen van rechtbanken en gerechtshoven.^[13] Dit betreft rechtsvragen die in een groot aantal zaken (kunnen) spelen. Zij worden daarom met voorrang beantwoord, zo mogelijk binnen zes maanden. Ook het Franse Hof van Cassatie wil onderscheid gaan maken tussen verschillende zaakstromen, die op een uiteenlopende manier worden behandeld.^[14] Voor spoedeisende zaken bestaat overigens al een aparte werkstroom. Maar daarnaast wil men een onderscheid maken in drie verschillende stromen:

- Een eerste stroom betreft de eenvoudiger zaken, bijvoorbeeld zaken waarvan de afdoening evident is.^[15] Deze zaken wil men gaan afdoen via een verkorte procedure, die leidt tot een arrest of beschikking zonder specifieke motivering. Deze afdoening is vergelijkbaar met die van art. 80a en 81 RO in Nederland. De Commissie merkt op dat een dergelijke afdoening zonder motivering verenigbaar is met art. 6 EVRM en verwijst daartoe naar het oordeel van het EHRM in de Nederlandse zaak *Kok*.^[16] De ongemotiveerde beslissing wordt volgens het voorstel van de Commissie genomen door of namens de kamervoorzitter. Dat verschilt van de aanpak in Nederland, waar deze zaken worden beslist door een zetel van drie raadsheren. Een verschil is verder dat een ongemotiveerde afdoening op grond van art. 81 RO in Nederland ook mogelijk is als de zaak niet eenvoudig is. Voor toepassing van art. 81 RO is slechts vereist dat het beroep niet tot cassatie kan leiden en dat de beslissing erover geen beantwoording vergt van vragen in het belang van de rechtseenheid en de rechtsontwikkeling. Dat kunnen ook bewerkelijke zaken zijn, bijvoorbeeld als het gaat om zaken met een groot aantal motiveringsklachten. Het verkorte circuit zou in Frankrijk volgens de voorstellen van de Commissie ook moeten openstaan voor evident gegronde cassatieberoepen,^[17] een mogelijkheid die we in Nederland niet kennen. Voor de rechter naar wie de zaak na cassatie wordt verwezen, kan het overigens lastig zijn om te bepalen wat van hem verwacht wordt, als de cassatierechter niet heeft gemotiveerd waarom hij heeft vernietigd en verwezen. De verkorting van de procedure die in het Rapport wordt voorgesteld, houdt in dat de raadsheer-rapporteur kan volstaan met een verkorte rapportage aan zijn collega's. Bij evidente zaken zou een schriftelijk rapport van de raadsheer-rapporteur zelfs geheel achterwege kunnen blijven. Een soortgelijke mogelijkheid is recent door middel van wetwijziging opengesteld voor de Franse Raad van State, die ook cassatierechter is.^[18] Vanwege het grote aantal zaken heeft de Cour de Cassation eveneens behoefte aan zo'n mogelijkheid. Om een indruk te geven: jaarlijks ontvangt dit hof zo'n 28 000 cassatieberoepen. Het betreft in meerderheid beroepen in civiele zaken, dat waren er in 2015 ruim 20 000.
- Een tweede stroom betreft de belangrijkste zaken, waarin ruimte zou moeten worden gevonden voor een diepgaander behandeling.^[19] Het Rapport noemt dit 'un circuit approfondi'. In deze zaken zou uitgebreid onderzoek gedaan kunnen worden, in het bijzonder door de advocaten-generaal. In de eerste plaats betreft dat juridisch onderzoek. In maatschappelijk belangrijke zaken zou ook onderzoek gedaan kunnen worden naar de gevolgen van mogelijke beslissingen. Dat noemt men in het Rapport een étude d'impact, wij zouden zeggen een impactanalyse. Daarvoor zouden ook consultaties gehouden kunnen worden. In Nederland bestaat die mogelijkheid al bij prejudiciële vragen aan de Hoge Raad:^[20] die regeling wordt door de Hoge Raad naar analogie toegepast bij cassatie in het belang der wet.^[21] De Raad van State is onlangs nog een stap verder gegaan en heeft internetconsultatie opengesteld in een 'gewone' hogerberoepsprocedure voor een grote kamer.^[22] De wettelijke regeling over de cassatieprocedure in Frankrijk kent overigens ook al de mogelijkheid van een amicus curiae, zij het dat daarvan nog weinig gebruik wordt gemaakt.^[23] Het Rapport bevat verder een voorstel om de arresten van de Cour de Cassation in belangrijke zaken onmiddellijk bij de publicatie ervan als

zodanig herkenbaar te maken. Het stelt een sterrensysteem voor, naar het voorbeeld van het EHRM.^[24] Verder is het de bedoeling dat van de belangrijkste arresten ook een Engelse vertaling wordt gepubliceerd.^[25]

- Een derde categorie zijn de zaken die een standaardbehandeling krijgen. Het zijn de zaken die niet in een van de andere categorieën vallen.

Het is de bedoeling dat zo snel mogelijk na binnenkomst van een zaak wordt beoordeeld tot welke categorie deze behoort, en welke werkstroom daarvoor dus gevolgd moet gaan worden. Daarbij wordt het parket van de procureur-generaal betrokken. Bovendien is hierbij een rol weggelegd voor de cassatieadvocaten. Aan hen wordt gevraagd om in een begeleidend schrijven bij hun processtukken een gemotiveerd signaal te geven als zij vinden dat de zaak zo belangrijk is dat deze om een bijzonder diepgaande behandeling vraagt.^[26]

Deze maatregelen brengen geen wijzigingen in de taak van het Hof van Cassatie. Maar in aanvulling daarop geeft het Rapport ook aanzetten voor een meer fundamentele discussie over de taak van de cassatierechter op de langere termijn. De Commissie gaat in op de vraag of in Frankrijk niet, net zoals in diverse andere landen,^[27] een verlostelsel moet worden ingevoerd waardoor de hoogste rechter alleen de belangrijker zaken in behandeling hoeft te nemen.^[28] In dat kader wordt de vraag gesteld of het vandaag de dag nog redelijk is dat kamervoorzitters en raadsheren jaarlijks duizenden beslissingen moeten nemen die lang niet allemaal zo belangrijk zijn.^[29] Ook in Nederland zijn wel stemmen opgegaan voor invoering van een dergelijk selectiesysteem bij de Hoge Raad. Dat zou leiden tot een ingrijpende beperking van de individuele rechtsbescherming. In verband daarmee bestaat in Nederland vooralsnog onvoldoende steun voor invoering van een verlostelsel in cassatie.^[30] Over de vraag of in Frankrijk inderdaad gekozen moet gaan worden voor een selectiesysteem, bestaat geen consensus. De president en de kamervoorzitters van de Cour de Cassation zijn er wel voorstanders van. Het Rapport verkent twee mogelijke varianten, waarover de meningen ook verdeeld zijn. De eerste variant, die is geïnspireerd op het Duitse procesrecht,^[31] gaat uit van selectie door een externe instantie. Dat zou dan het Hof van Beroep zijn dat de in cassatie bestreden uitspraak heeft gedaan. Franse Hoven van beroep zijn wel gecharmeerd van zo'n oplossing, die het Hof van Cassatie ook werk zou kunnen besparen. Het heeft naar mijn idee echter wel wat vreemds dat een rechter zelf kan uitmaken of zijn beslissing in hogere instantie getoetst mag worden. En een tweede mogelijkheid zou zijn om de selectie intern te laten verlopen, binnen het Hof van Cassatie zelf. De selectie is bedoeld om dat Hof in staat te stellen zich te concentreren op zaken die van belang zijn in het licht van zijn taakstelling. Aangezien het Hof op die taak zelf het meeste zicht heeft, en daar ook grip op zal willen hebben, zou ik dat wel een voor de hand liggende variant vinden. Die biedt ook meer uniformiteit dan een selectie op regionaal niveau door de verschillende Hoven van Beroep.^[32]

Ter beperking van de werklust van het Hof van Cassatie wordt in het Rapport ook nog een voorstel gedaan om herstel van kleinere fouten bij wijze van experiment mogelijk te maken door de lagere rechter die de fout gemaakt heeft.^[33] Men vindt de cassatieprocedure een erg kostbare en tijdrovende methode om zulke kwesties van gering belang op te lossen. De hoogste rechter hoeft er dan pas aan te komen als het gevraagde herstel door de lagere rechter wordt geweigerd. De bedoeling is om hiermee te gaan experimenteren bij drie Hoven van Beroep. In Nederland zijn de mogelijkheden tot herstel van fouten door een lagere rechter veel beperkter, dat herstel is slechts mogelijk bij evidente vergissingen (zie art. 31 Rv). De achterliggende gedachte is dat bij andere beslissingen, dus bij beslissingen waarvan niet boven twijfel is verheven of ze onjuist zijn, duidelijkheid moet bestaan over de vraag welk rechtsmiddel daartegen openstaat. Bovendien zou een intern appel bij de rechter die de beslissing heeft genomen, gevolgd door beroep in cassatie als deze rechter het gevraagde herstel weigert, de procedure verlengen. Maar het zou interessant zijn om kennis te nemen van de ervaringen bij het (voorgenomen) experiment in Frankrijk.

4. Motivering van de arresten

Verder is een belangrijk onderdeel van het Rapport gewijd aan de motivering van arresten.^[34] Arresten van het Franse Hof van Cassatie zijn in het algemeen zeer summier gemotiveerd. Het Hof zegt hoe het recht luidt zonder dat verder toe te lichten. Door zulke zeer beperkte motiveringen wordt de invloed van de Franse cassatierechter op de rechtsvorming eveneens beperkt.

De Franse arresten laten zich bovendien niet gemakkelijk lezen. Ze bestaan uit één doorlopende zin in de indirecte rede. De gedachte daarachter is dat de redenering (het syllogisme) dan scherper en helderder zou zijn. Evenzo leerde mijn coach bij de Sociale Verzekeringsbank mij in de jaren tachtig dat de verweerschriften ('contramemories') absoluut in de indirecte rede gesteld moeten worden, omdat je dan wordt gedwongen om strikt logisch te redeneren. De Centrale Raad van Beroep had de indirecte redenen toen overigens al verlaten, en de Hoge Raad heeft dat rond die tijd eveneens gedaan. Ik geloof niet dat de redeneringen van de hoogste rechters daardoor minder scherp zijn geworden. Het gebruik van één lange zin in de indirecte rede heeft als nadeel dat in de arresten van de Cour de Cassation geen plaats is voor onderdelen en tussenkopjes. Dat komt de leesbaarheid niet ten goede, en heeft dan ook geleid tot kritiek.

Ook het summiere karakter van de motivering van Franse arresten heeft bij herhaling tot kritiek geleid. Zo heeft het EHRM zich al een aantal keren kritisch uitgelaten over de 'laconieke' motivering van een arrest van de Cour de Cassation.^[35] Deze wijze van motiveren leidt niet alleen tot kritiek onder vakgenoten, maar ook bij een breder publiek. President Louvel signaleerde dat de wijze van formuleren van de arresten, strikt gebaseerd op cassatietechniek, de moeilijkheden

accentueert die het Hof ondervindt bij zijn communicatie met de samenleving.^[36]

Daar wil men nu wat aan gaan doen. Het Hof van Cassatie wil gaan formuleren in de directe rede met gebruikmaking van kopjes en genummerde onderdelen, tenzij dat voor de begrijpelijkheid van de tekst evident geen nut heeft.^[37] Ook wil men overgaan tot verwijzing naar eerdere arresten, waar dat het inzicht verhoogt.^[38] Tot nu kwamen verwijzingen naar eigen rechtspraak in Frankrijk nooit voor.

Extra aandacht wil de Cour de Cassation gaan besteden aan de motivering van de belangrijkste arresten. Die moeten worden voorzien van een 'motivation enrichie', een verrijkte motivering. ^[39] Met name moet dan de redenering worden uitgewerkt die tot de uiteindelijke juridische beslissing leidt. Het is ook de bedoeling dat dit in belangrijke zaken gebeurt op een manier die voor een breder publiek begrijpelijk is en niet alleen voor ingewijden.

Dit alles vertoont duidelijke parallellen met een geleidelijke ontwikkeling in de motivering van arresten van de Hoge Raad. Sinds ongeveer de jaren tachtig is de Hoge Raad geleidelijk uitgebreider gaan motiveren in zaken die daarvoor naar zijn oordeel in aanmerking komen. De juridische redenering wordt daarbij toegelicht, met bronvermeldingen. Verwijzing naar eigen arresten is bij de Hoge Raad inmiddels gebruikelijk, sinds het *stierkalf*-arrest uit 1980.^[40] Een afweging van voor- en tegenargumenten komt soms voor. Ook de praktische en maatschappelijke gevolgen worden zo nu en dan in de motivering van een arrest van de Hoge Raad betrokken. Ook de begrijpelijkheid van zijn arresten heeft de aandacht van de Hoge Raad, hij wil hieraan de komende tijd nog extra aandacht gaan besteden.

De uitgebreide manier van motiveren wil het Hof van Cassatie vooral gaan toepassen in zaken waarin het zijn rechtspraak wijzigt, in gevallen waarin het gaat om een principiële rechtsvraag of wanneer de beslissing van belang is voor de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling.^[41]

Ook de redactie van cassatiemiddelen van de advocaten krijgt aandacht in het Rapport. Daarin wordt het voorstel gedaan om hiervoor een werkgroep in het leven te roepen. De cassatieadvocaten zouden daartoe het voortouw moeten nemen. De bedoeling is om het excessieve aantal cassatiemiddelen en onderdelen daarvan in de cassatiememories te beperken.^[42] Het is een onderwerp dat ook in Nederland de aandacht verdient. De civiele kamer van de Hoge Raad constateert dat processtukken in cassatie steeds langer worden. Een van de oorzaken daarvan is dat eenzelfde overweging van het Hof nogal eens wordt aangevallen in een reeks cassatiemiddelen of onderdelen daarvan, die vanuit een heel spectrum aan invalshoeken de onjuistheid van die bestreden overweging bepleiten. Vermoedelijk speelt daarbij de gedachte een rol dat de Hoge Raad pas zou casseren als een van de klachtvarianten de (eventuele) onjuistheid van de bestreden beslissing loepzuiver benoemt. Nu is het inderdaad wenselijk dat een cassatiemiddel de (vermeende) fout in de bestreden uitspraak zo scherp mogelijk omschrijft. Maar van het lezen en behandelen van een hele reeks klachtonderdelen die erg op elkaar lijken, wordt een raadsheer ook niet gelukkiger. Mede daarom is de Hoge Raad niet al te pietluttig in de eisen die hij (in civiele zaken) aan cassatiemiddelen stelt. Hij is bereid klachten naar de kern te begrijpen. Een wat algemeen geformuleerde maar terecht voorgedragen klacht zal daarom óók slagen als de Hoge Raad de onjuistheid van het bestreden oordeel in zijn arrest nog wat nauwkeuriger weet te benoemen.

5. Procedureel: de totstandkoming van het Rapport en hoe nu verder?

De Commissie is bij de totstandkoming van haar rapport niet over één nacht ijs gegaan.^[43] Er heeft een uitgebreide gedachtewisseling plaatsgevonden met betrokkenen binnen en buiten de Cour de Cassation: raadsheren, advocaten-generaal, cassatieadvocaten, rechters van de Hoven van Beroep en wetenschappers. Over enkele deelonderwerpen zijn conferenties gehouden. De verslagen daarvan, en verschillende interne notities ter voorbereiding op het Rapport, zijn gepubliceerd op de website van het Hof van Cassatie. Door deze transparante werkwijze was ook de vakpers in de gelegenheid daarop commentaar te leveren. Ook heeft men gekeken naar de praktijk bij enkele andere hoogste gerechten in Europa. Dat geldt onder andere voor Nederland. Vorig jaar is er bij de Cour de Cassation een conferentie gehouden die geheel gewijd was aan de ervaringen met de versterking van de Nederlandse cassatierechtspraak. Ik ben daarvoor toen in Parijs geweest, en heb in de grote met goud beslagen zittingszaal voor een zeer gemengd gezelschap verslag gedaan van onze ervaringen hier.^[44] Aansluitend heb ik vragen vanuit de zaal beantwoord. In het Rapport wordt daarnaar ook een aantal keren verwezen. Als bijlage erbij is een vertaling gevoegd van een arrest van de Hoge Raad. Dat wordt genoemd als een voorbeeld hoe een 'motivation enrichie' eruit kan zien. ^[45] Dat vervulde mij toch wel met enige nationale trots.

Aan het Rapport zal uiteraard nog verder vervolgd moeten worden gegeven.^[46] Daarvoor wordt een comité in het leven geroepen dat de verdere activiteiten binnen een aantal werkgroepen moet gaan coördineren. Het project is ambitieus en veelomvattend, er zal dus nog veel moeten gebeuren. Sommige aanpassingen zouden op korte termijn kunnen worden doorgevoerd, omdat er geen wetswijziging voor nodig is. Voor andere voorstellen zijn wel wijzigingen van de wettelijke regeling vereist. Of die wijzigingen er komen, is uiteraard afhankelijk van regering en parlement. En over een aantal punten lopen de meningen binnen het Hof van Cassatie en het parket nog uiteen. Er zullen dus naar aanleiding van het Rapport nog keuzes gemaakt moeten worden. Maar het leek mij de moeite waard om in dit stadium toch al het een en ander te vermelden over dit Franse moderniseringsproject. Een project dat de nodige aanknopingspunten heeft met onze cassatieprocedure hier in Nederland, en dus ook voor ons leerzaam kan zijn.

Voetnoten

[1]

Mr. M.W.C. Feteris is president van de Hoge Raad. Dit stuk is een bewerking van een inleiding die door de auteur werd gehouden op de cassatieconferentie van het Juridisch PAO in Leiden op 15 november 2017.

[2]

Décret impérial contenant Règlement général pour l'Organisation des départements de la Hollande, *Bulletin des lois* No. 322. De Cour de cassation werd in verband daarmee uitgebreid met drie Nederlandse raadsheren, zie M.W. van Boven, *De rechterlijke instellingen ter discussie. De geschiedenis van de wetgeving op de rechterlijke organisatie in de periode 1795-1811* (diss. Nijmegen), 1990, p. 255.

[3]

Art. 19 Soeverein Besluit van 11 december 1813, *Stb.* 1813, 10.

[4]

Zie de *Verzamelde werken* van prof. mr. A.A.H. Struycken, Arnhem 1927, deel IV, Verschillende opstellen, p. 63.

[5]

Zie zijn opmerking in het kader van de totstandkoming van de Grondwet uit 1815, vermeld in H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, Tweede stuk, Den Haag, 1917, p. 285.

[6]

Zie M.S. Pols, *TvS* 1897, p. 429 e.v.

[7]

Zie H.T. Colenbrander, a.w., p. 285.

[8]

Zie over de historie van de cassatie uitgebreid: P. Calamandrei, *La cassazione civile* deel I, *Storia e legislazioni*, deel I, Torino, 1920.

[9]

Zie over deze ontwikkeling uitgebreid mijn fiscale monografie *Beroep in cassatie in het belastingrecht*, Deventer 2013, par. 2.3.3 met verdere verwijzingen.

[10]

Commissie normstellende rol Hoge Raad, *Versterking van de cassatierechtspraak*, Den Haag, 2008.

[11]

Wet prejudiciële vragen aan de Hoge Raad van 9 februari 2012, *Stb.* 2012, 65 en Wet versterking cassatierechtspraak van 15 maart 2012, *Stb.* 2012, 116.

[12]

Zie <https://www.courdecassation.fr/IMG//Rapport%20sur%20la%20r%C3%A9forme%20de%20la%20Cour%20de%20cassation.pdf>.

[13]

Deze mogelijkheid bestaat alleen nog in burgerlijke zaken en belastingzaken.

[14]

Boek I, Hoofdstuk I van het rapport (p. 63 e.v.).

[15]

Rapport, p. 92 e.v. en p. 116 e.v.

[16]

EHRM 4 juli 2000, 43149/98 (*Robert Mink Kok/Nederland*), betreffende art. 101a (thans art. 81) RO. Zie p. 100 van het Rapport.

[17]

Rapport, Proposition 12.

[18]

Rapport, p. 97.

[19]

Rapport, p. 101 e.v.

[20]

Art. 393 Rv. en art. 27gc lid 2 AWR.

[21]

HR 6 juni 2014, ECLI:NL:HR:2014:1342, *NJ* 2014/300.

[22]

Zie <https://www.raadvanstate.nl/pers/persberichten/tekst-persbericht.html?id=1081>.

[23]

Zie G. Canivet, in: N. Huls e.a. (eds.), *The Legitimacy of Highest Court's Rulings, Judicial Deliberations and Beyond*, Den Haag, 2009, p. 138 e.v.

[24]

Rapport, p. 174 e.v.

[25]

Rapport, p. 176.

[26]

Rapport, p. 104-105.

[27]

Rechtsvergelijkend onderzoek is te vinden op p. 242 e.v. van het Rapport.

[28]

Rapport, p. 219 e.v., met name p. 241 e.v.

[29]

P. 35 van het Rapport.

[30]

Zie daarover uitgebreider mijn fiscale monografie *Beroep in cassatie in het belastingrecht*, Deventer 2013, p. 76-77, met verdere verwijzingen.

[31]

Zie § 543 e.v. Zivilprozessordnung. Tegen de beslissing van de lagere rechter om geen beroep op de hoogste rechter (Revision) tegen zijn uitspraak toe te staan, kan in Duitsland in een deel van de gevallen beroep worden ingesteld bij die hoogste rechter (Nichtzulassungsbeschwerde). Dat maakt de procedure voor het verlenen van verlof wel weer ingewikkelder en langduriger.

[32]

Een – ingewikkelder – mengvorm is in Duitsland te vinden, waar in sommige gevallen de hoogste rechter de uiteindelijke beslissing over het verlof tot het instellen van beroep kan nemen, nadat de lagere rechter verlof heeft geweigerd voor het instellen van beroep tegen zijn eigen uitspraak (zie de vorige noot).

[33]

Rapport, p. 236 e.v.

[34]

Rapport, p. 129 e.v.

[35]

Zie bijv. EHRM 29 september 2000, 40490/98 (*Jahnke en Lenoble*): 'In opting for a laconic response, the Court of Cassation's judgment may indeed lead to confusion and has obliged the Court to examine the case on the merits in order to satisfy itself that the rules of a fair trial have not been disregarded.'

[36]

Zie p. 290 van het rapport.

[37]

Rapport, p. 155 e.v.

[38]

Rapport, p. 153 e.v.

[39]

Rapport, p. 151 e.v.

[40]

HR 7 maart 1980, *NJ* 1980/353.

[41]

Rapport, p. 152.

[42]

Rapport, p. 151.

[43]

Rapport, p. 15 e.v.

[44]

Zie p. 19 van het Rapport, en

<https://www.courdecassation.fr/IMG/Conf%C3%A9rence%20du%20pr%C3%A9sident%20de%20la%20Cour%20de%20cassation%20des%20Pays-Bas.pdf>.

[45]

Rapport, p. 19, noot 29, zie <https://www.courdecassation.fr/IMG/Arr%C3%AAt%20du%20Hoge%20Raad%20traduit%20en%20fran%C3%A7ais.pdf>. Het betreft het fiscale arrest HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1206 (over de vraag of de bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet 1956 discriminerend is).

[46]

Rapport, p. 284 e.v.